
P r i k a z i i o s v r t i

Kloniranje čovjeka – instrumentalizacija osobe

Tonči MATULIĆ, *Bioetički izazovi kloniranja čovjeka. Filozofsko-teološko tematiziranje*, Glas Koncila, Zagreb, 2006., 286 stranica.

U ovom djelu autor se bavi proučavanjem najintrigantnijega bioetičkog izazova na početku XXI. (biotehnološkog) stoljeća, a to je kloniranje čovjeka. Problemu pristupa “pomoću filozofskih i teoloških analiza koje slijede zakonitosti logike i ostaju privržene snazi argumenata, a ne argumentu snage bilo koje vrste” (str. 13-14). Dakle, knjiga koja je opremljena znanstvenim aparatom, slijedi logiku realnoga, dokumentiranog i argumentiranog izlaganja činjenica, stavova, pogleda i vrjednovanja.

U pozadini kloniranja čovjeka, koje je u svakom pogledu neprimjereno dostojanstvu i pravima čovjeka kao osobe, autor vidi dvije civilizacijske zamke koje su usko povezane s ideologijom individualizma (prema kojemu je čovjek apsolutno autonoman subjekt, a njegovim zahtjevima i željama nema izvanjskih granica, osim u dodiru s drugim subjektima, a to znači da je kloniranje čovjeka samo jedan segment tzv. reproduktivnih prava, pa tko se javno očituje protiv kloniranja čovjeka, biva osumnjičen za izdaju ljudskih prava) i ideologijom technicizma (prema kojemu je sve što je tehnički izvedivo i etički dopustivo, što znači da tehnika ima prednost pred etikom). To su dvije civilizacijske zamke, premda “zdrav razum potvrđuje da etika ima primat pred tehnikom, a to znači da etika određuje uvjete tehničke proizvodnje, dok obrnuto ne vrijedi” (str. 15).

Svjestan da se najprije valja upoznati s činjenicama o kojima je riječ, a nakon toga proslijediti s njihovim vrjednovanjem, autor u prvom dijelu knjige, koja je inače podijeljena u četiri dijela, pod naslovom *Biomedicinske datosti kloniranja* (str. 23-72) iznosi objašnjenja temeljnih biomedicinskih pojmova kao što su klon i kloniranje (str. 32-34), partenogeneza (str. 34-35), genski identitet (str. 35-38), terapijsko i reproduktivno kloniranje (38-39), kao i biotehničke mogućnosti kloniranja čovjeka: reproduktivno kloniranje metodom prijenosa jezgre (tzv. Dolly tehnika) (str. 43-52), metoda cijepanja embrija (str. 52-55), terapijsko kloniranje ljudskih embrijskih matičnih stanica (str. 66-67) s njihovim tumačenjem.

Drugi dio knjige, pod naslovom *Kloniranje u ozračju društvenih metamorfoza* (str. 73-128), ide u smjeru kritičke analize sve očividnijih društvenih metamorfoza na način otkrivanja konkretnih poveznica između biotehničke prakse kloniranja čovjeka i nekih društvenih pojava koje bitno utječu na oblikovanje svijesti i savjesti suvremenog čovjeka pred izazovima biotehnoške revolucije kao što su scijentizam, neoliberalizam i slično, a biotehničku praksu kloniranja čovjeka propituje se i u svjetlu sekularizma. U svemu tomu zanimljivo je analizirati različite biopolitičke odluke o kloniranju, izražene u različitim odlukama, stavovima, protokolima, deklaracijama, studije, priopćenjima različitih vijeća u kojima se u principu predlaže "zabrana reproduktivnog kloniranja čovjeka, dok je za terapijsko kloniranje ljudskog embrija ostavljena mogućnost za kontrolirano odobrenje" (str. 89-90), čime su odškrinuta vrata legalizaciji tzv. terapijskoga kloniranja u znanstveno-istraživačke svrhe. Pri tome se ljudski embriji (ljudska bića) iskorištavaju kao "izvor biološkog materijala za laboratorijsko razvijanje linije embrionalnih matičnih stanica. Uništavanje embrija, stoga, nije terapija" (str. 90).

Autor kritizira neoliberalne i sekularne argumente i postulate koji su izraženi kroz autonomiju djelatnog subjekta i nepovredivo pravo svakog pojedinca na samoodređenje (usp. str. 97-128), koji "svoje ishodište imaju u apsolutnom poimanju autonomije čovjeka koje žrtvuje objektivnu istinu u prilog subjektivne slobode" (str. 109). U svojoj ideološkoj motiviranosti to umovanje svjesno "previđa" da čovjek nije apsolutno autonomno i apsolutno slobodno biće. Autor razložno pretpostavlja da se iza tzv. neoliberalne proceduralne "istine" skriva "laž", a iza demokratske proceduralne "laži" skriva "istina", što razotkriva *circulus vitiosus* unutar neoliberalnog umovanja.

Treći dio knjige nosi naslov *Katoličko tematiziranje kloniranja čovjeka* (str. 129-184). U njemu se iznosi prikaz katoličkog nauka o kloniranju, želeći objediniti temeljne teološke argumente protiv biotehničke prakse reproduktivnoga i takozvanoga terapijskog kloniranja čovjeka i prezentirati "glavna polazišta crkvenog nauka o nekim temeljnim vrijednostima koje bioetička praksa kloniranja demolira, kao što su brak, seksualnost, prenošenje života, ljudski život, obitelj, roditeljstvo i bratstvo" (str. 18).

Kad je riječ o tzv. terapijskom kloniranju, teološka argumentacija smatra da se ciljevi koji se žele ostvarivati preko uništavanja ljudskih embrija mogu ostvarivati korištenjem drugih izvora matičnih stanica u ljudskom organizmu. Ovdje egzemplarno donosimo nekoliko matičnih staničnih tipova koji su u kliničkom kontekstu osobito zanimljivi ili su do sada već primjenjivani: matične stanice koštane srži, neonatalne matične stanice, živčane matične stanice, matične stanice pankreasa i matične stanice masnog tkiva.

Dakle, kad je katolička argumentacija protiv kloniranja, kako reproduktivnoga, tako i tzv. terapijskoga kloniranja, ne radi se o "jednostranu ograničavanju slobode prirodoznanstvenih istraživanja i biomedicinskog napretka, nego o sustavnu, tj. prirodoznanstvenom, filozofskom, teološkom, antropološkom, etičkom i pravnom, dakle interdisciplinarnom vrednovanju određenih, precizno definiranih metoda, tehnika i zahvata koji duboko zalaze u bračnu i obiteljsku problematiku, u status ljudskog embrija te zadiru u ljudsko dostojanstvo, osobna prava i slobodu. Katolički argumenti artikuliraju se u svjetlu teoloških istina o dostojanstvu braka, obitelji, ljudskog života u nastanku i ljudske slobode u odnosu na objektivnu istinu o čovjeku kao osobi stvorenoj na sliku Božju" (str. 158).

U četvrtom dijelu knjige, koji nosi naslov *Status čovjeka kao osobe i kloniranje*, donose se promišljanja koja su povezana s dominantnim idejama sekularizma kojima je svojstvena radikalna kritika klasične metafizike zbog njezine povezanosti s vjerom koja u suvremenom društvu mora ostati u sferi privatnosti, tj. ostati privatna stvar. Tako se javlja nova metafizika, metafizika sekularizma, kojoj je svojstveno olakotno izručivanje čovjeka na milost i nemilost biotehničkom revolucioniranju ljudskog života. Navodno se sve čini za dobrobit čovjeka, a njega se pritom "srozava na status eksperimentalnog objekta. Nasuprot tim civilizacijskim trendovima stoji jedno čvrsto uporište čovjeka koje ne dopušta da ga se svede na puku prirodnu činjenicu i na tek jedan među

milijunima drugih slučajeva u svemiru. To čvrsto uporište zovemo metafizika osobe ili metafizička narav čovjeka kao osobe" (str. 19-20). O svom izlaganju autor želi pokazati da "kloniranje čovjeka ne predstavlja ništa drugo doli čistu manipulaciju čovjeka po čovjeku, tj. njegovim nastankom i njegovim razvojem. Dakle, nije problem u kloniranju čovjeka kao biotehničkom zahvatu, nego u etički nedopustivom i moralno neprihvatljivim pretpostavkama takva zahvata, a to je upravo potpuna manipulacija čovjeka po čovjeku" (str. 200). To je novi, podmukli oblik diktature, koji se često brani i zagovara u ime napretka znanosti i dobrobiti čovječanstva. Koje znanosti i kakvog čovječanstva? Ne čudi što je već Hans Jonas pisao da je kloniranje po svojoj metodi najdespotskiji, a po svojoj svrsi u isto vrijeme najropskiji oblik genetske manipulacije.

Nekoliko je argumenata koji ne dopuštaju da se dopusti kloniranje čovjeka. Jedan od njih je tzv. princip individualnog identiteta svake osobe; autor u knjizi govori o pravu "na autentičnost" (str. 244), osobito zbog toga što je ljudski duh stvoren izravno od Boga u svakom čovjeku, te to čini svaku ljudsku osobu ne samo individuumom naše vrste, nego i jedinstvenim i neponovljivim. K tome, kategorički argument koji kaže da je čovjek svrha koja sama po sebi ima apsolutnu vrijednost, zbog čega se i zove osoba, jer je takva da se ne smije upotrebljavati samo kao sredstvo – zabranjuje da se s osobom postupa kao s nekim sredstvom, ma koliko ciljevi bili visoki i pozitivni. Etički nedopustiva instrumentalizacija osobe razvidna je u obje spomenute vrste kloniranja. Iz toga slijedi potreba i poziv da nastajanje novoga ljudskog bića treba osloboditi svake nezakonite manipulacije, diskriminacije i proizvoljnosti. Čovjeku kao osobnom biću treba priznati i poštivati pravo na smoodređenje, tj. "spontanost nastanka, diskreciju u konstituiranju individualnoga genskog identiteta, nesmetan razvoj i zajedno sa svime time omogućiti mu izražavanje sama sebe na jedinstven, neponovljiv i originalan način" (str. 249).

Ova knjiga je svojim znanstvenim, metodološkim i kritičkim postupcima zauzela stav protiv kloniranja čovjeka, bilo reproduktivnog, bilo takozvanog terapijskog, a za poštivanje čovjeka kao osobe od početka te za zaštitu bitnih humanih vrijednota bez kojih čovjek gubi iz vida ono specifično ljudsko u sebi. Knjiga skreće pozornost na ono specifično ljudsko u čovjeku, dakle na ono što čovjeka čini čovjekom kao razumskim, slobodnim i odgovornim bićem s inherentnim dostojanstvom, oko čije zaštite i poštivanja nema parničenja. Svaki biotehnički zahvat kloniranja čovjeka, bez obzira o kojoj se vrsti kloniranja radi, jednostavno je nespojiv s onim specifično ljudskim dostojanstvom koje odatle izbija.

K tome, autor smatra da je časna služba "biti glasnogovornik ljudskog dostojanstva u suvremenom svijetu" (str. 252), što u svakodnevici prelazi u svjedočanstvo. "Svjedočiti za čovjeka i ljudsko dostojanstvo, nema nikakve sumnje, predstavlja jednu od najuzvišenijih zadaća kršćanskog poslanja u suvremenom svijetu." (str. 252).

Zbog svega navedenoga, projekt kloniranja čovjeka treba zaustaviti i prekinuti. Obveza je to koja se treba ostvariti na kulturalnoj, socijalnoj i društvenoj razini. Zbog toga i autor knjige izražava "kategoričko 'ne' reproduktivnom kloniranju čovjeka" (str. 95), kao i tzv. terapijskom kloniranju. Napredak znanstvenog istraživanja nešto je drugo od ponovnog razmahivanja scijentističke tiranije, koja danas želi zauzeti mjesto ideologije prve polovine dvadesetog stoljeća. Čini nam se da se žurni zahtjev koji se danas postavlja pred čovječanstvo sastoji u tome da se ponovno uspostavi sklad između nužnosti znanstvenog istraživanja i neotuđivih ljudskih prava i vrijednosti.

Ivan Kešina

Propovijedaj riječ

Don Pavao PIPLICA, *Životni putokazi*, Župni ured sv. Kajo, Solin-Split, 2007., 298 stranica.

Propovijedaj Riječ. Sveti Pavao, pišući, ili vjerojatnije kazujući u pero, *Drugoposlanicu Timoteju* (čini se za vrijeme rimskog sužanjstva, vjerojatno negdje između 65. i 67. godine), na samom kraju pisma, prije nego će nagovijestiti blizinu vlastite smrti, zaklinje Timoteja: "Zaklinjem te pred Bogom i Kristom Isusom, koji će suditi žive i mrtve, zaklinjem te pojavkom njegovim i kraljevstvom njegovim: propovijedaj Riječ, uporan budi – bilo to zgodno ili nezgodno – uvjeravaj, prijeti, zapovijedaj sa svom strpljivošću i poukom. Jer doći će vrijeme kad ljudi neće podnositi zdrava nauka, nego će sebi po vlastitim požudama nagomilavati učitelje kako im godi ušima, od istine će uho odvrćati, a bajkama se priklanjanje. Ti, naprotiv, budi trijezan u svemu, zlopati se, djelo izvrši blagovjesničko, služenje svoje posve ispuni" (2 Tim 4, 1-5).

Kako su ove riječi svetoga Pavla morale odjekivati u duši njegova učenika, pratioca i vjernog prijatelja Timoteja? Po svoj se

je prilici tada Timotej nalazio u Maloj Aziji, možda u Efezu, jer se spominju tamošnja mjesta (Milet, Troada), odakle je trebao poći, čini se, upravo u Rim, k samome Pavlu. On je bio jedan od onih koji je nastavio poslanje naviještanja Kristova evanđelja, i Pavao ga sokoli da ne odustane, unatoč zlim danima i naopakim ljudima.

Svaki Kristov vjerovjesnik, svaki svećenik na svom svećeničkom ređenju sluša iste ove riječi. One mu trebaju postati neka vrsta životnog putokaza, ne za samo mjesec, godinu ili neko razdoblje, nego za cio život. Ma gdje bio i ma kako mu bilo. To nije samo neki savjet, jer to nisu samo riječi koje se mogu, ali i ne moraju poslušati, nego je to poslanje u kojem odzvanja Kristova riječ: *Tko želi biti moj učenik...* Isti sveti Pavao to će poslanje objasniti ovako: *Jao meni ako ne propovijedam!*

A koja je to Riječ koju je apostol Pavao, učenik Timotej i svaki svećenik dužan propovijedati, naviještati? Nije to vlastita, svoja riječ, nije to umjetnički dotjerana i uobličena fraza. To je ona Riječ koja je, kako veli sveti Ivan, *Tijelom postala i prebivala među nama*. To je ona Riječ koja je *Put, Istina i Život vječni*. To je ona Riječ Očeva, *koja je radi nas i radi našega spasenja sišla s nebesa*, i koja nam je po žrtvi križa, uskrsnućem od mrtvih i snagom dara Duha otvorila vrata neba. To je ona Riječ koja ima snagu da uđe u nutrinu, da nas iznutra preobrazi, da nas milošću i ljubavlju ispuni i posveti, da nas u zajednici Crkve povede putom istine i da nas dovede do punog zajedništva s Bogom – do našega konačnog spasenja.

Ako je to sadržaj apostolskoga, svećeničkog poslanja – kako ga izvršiti? Poslanje propovijedanja Riječi izvršava se izgovorenim, naviještenom, pa i napisanom riječju. Ali, ta naviještena i zabilježena riječ dobiva onu specifičnu težinu vjerodostojnosti tek po svjedočenju života. Inače je, da se opet poslužimo Pavlovim riječima, *cimbal što ječi i praporac što zveči*. Bez osobnog svjedočanstva, sve ostaje samo lijepa fraza što je vjetar raznosi na sve strane, i nestane, a da nikoga nije osovila na noge, podigla iz nevolje i bijede. Zato, eto zato dok slušamo, gledamo u oči onoga tko govori. I kroz bistrinu očiju – u kojima se ogleda srce – prosuđujemo vjerodostojnost, prosuđujemo istinitost i dajemo svoj pristanak, usuđujući se i sami osloniti na tu Riječ spasenja.

Reći će netko: Ma, don velečasni, ovdje bi trebao biti govor o ovoj knjizi propovijedi. Da, istina je. Ali ne vjerujem da ona može dovoljno značiti ako se kroz nju ne vidi čovjeka, svećenika koji naviješta. Tko bude čitao ove homilije, vidjet će don Pavu naslonjenog na ambon kako jasnim glasom i odrješitim tonom iznosi na stol Božjem narodu Riječ spasenja. Vidjet će i kako taj

Stol Riječi osvjetljava svjetiljkom Duha Božjega, kako ga ukrašava cvijećem molitve i smješta u sadašnji trenutak našega življenja.

Smatram da zapravo nije ni potrebno prepričavati ovu knjigu nedjeljnih i blagdanskih propovijedi. Dovoljno je istaknuti ono što je bitno. To je, ovako ukratko nabrojeno, pet ključnih elemenata navještaja vjere u don Pavinim homilijama:

Središte svih don Pavinih homilija jest osoba Isusa Krista. Isus Krist je sadržaj vjere i sadržaj navještaja. On je Riječ koja nam je upravljena i u njegovoj sjeni stoje sve naše riječi. Zato mogu reći: Don Pavao Piplica ne petlja i ne mudruje o zakučastim pitanjima vjere, nego upućuje Kristu. Stvarnom, prisutnom, živom Spasitelju.

Druga značajka ovih homilija jest svijest da nas središnjost Isusa Krista ne odvaja od konkretnosti života. Isus Krist je prava, makar jedincata, osoba u ljudskoj povijesti. On, veli sveti Ivan, *zna sve što je u čovjeku*, a, dakako, i sve što je među ljudima. Evanđeoski naviještati Krista Spasitelja znači doticati konkretnost svakodnevnoga života. I don Pave, upravo jer je na vlastitoj koži iskusio i radosti i teret života, od života ne bježi niti ga zaobilazi.

Treća stvar koja u ovim homilijama upada u oči jest poziv. Ne svećenikov, nego Kristov poziv i poticaj na odvažnost vjere, preko nastojanja da se u vlastitom životu prepozna i nastoji izvršiti volja Božja. A upoznavanje i izvršavanje volje Božje, za onoga tko vjeruje i moli, postaje temelj istinske unutarne sreće koja je duboka koliko je duboko osmišljenje života.

Četvrta očita značajka don Pavinih homilija jest da su, unatoč kratkoći, obogaćene slikama i primjerima, simbolikom i znakovljem, što nam pomaže da ih doživimo na nekoliko razina. To je ujedno i pomoć onima koji ih žele upotrijebiti u pripremanju vlastitih homilija, da pojedine ideje mogu razviti na više strana, u više pravaca.

Peta značajka, čini mi se ništa manje važna od prethodnih, jest nedovršenost. Kad sam prelistao knjigu pomislio sam: Hej, pa ovdje nešto nedostaje. Nema naslova pojedinih homilija. Poslije sam, čitajući, shvatio da ta može bitna omaška zapravo ima velikoga smisla. Tko ih bude čitao, neka stavi svoj naslov. Dakle, ja trebam povući crtu i staviti zajednički nazivnik u kojem će se ogledati troje: Božja riječ, don Pavina homilija i moj vlastiti život! Zato vjerujem da ove poticajne misli, koji put izražene običnim, svakodnevnim riječima i primjerima, mogu biti pravi poticaj na vlastito promišljanje, na meditaciju, i dakako – na molitvu. A to bi konkretno moglo izgledati ovako: Uzeti čitanja dotične nedjelje ili

blagdana i pročitati ih, nakon kratkog razmišljanja pročitati don Pavinu homiliju, i onda sve to smjestiti u svoju životnu situaciju. Vjerujem da će iz toga, svaki put kad to učinimo, proizići dvoje: osvjetljenje vlastitog života i poticaj na molitvu.

Bog nas zove na život. U predgovoru Petra Pereže opisani su neki događaji iz don Pavina života u kojima se očitovala Božja prisutnost i zaštita. Božja je volja da don Pave živi i svjedoči, naviješta i podržava život. Župna zajednica svetog Kaje u Solinu, u kojoj su ove homilije naviještene – ovako u knjizi prima svjedočanstvo svećeničkom poslanju svojega župnika i ljubavi s kojom ga je vršio. Krist nam je ostavio oporuku koju slavimo svake nedjelje i blagdana za euharistijskim stolom. Poput crkve i pastoralnog centra u sv. Kaji – koji ostaju kao znak don Pavina neumornog zalaganja i mjesto Božje prisutnosti, i don Pavine homilije ostaju kao *Životni putokazi*. Istina je da sami moramo hoditi naprijed, ali blagoslovljeni oni koji nam na životni put postave prave putokaze, što će nas voditi do cilja. Neka nam *Životni putokazi* don Pavla Piplice pomognu doći Gospodinu našem i Spasitelju Isusu Kristu, kojemu neka je svaka čast i slava, sada i vazda i po sve vijeke vjekova. Amen.

Ante Mateljan

Ideologija i književnost

Ivan J. BOŠKOVIĆ, *Orjuna – ideologija i književnost*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2006., 500 stranica.

Na našim su prostorima početci 20. stoljeća bili veoma buntovni i nemirni. Politički pokušaji i određeni pomaci hrvatsko-srpske suradnje u staroj Monarhiji obećavali su nove nade, a politika *novog kursa* bolje mogućnosti. U toj je opciji naša populacija velikim dijelom bila usmjerena traženju bolje budućnosti i austro-ugarskoj oporbi, sve do savezništva s prekodrinskim agitatorima i Monarhijom. Nažalost, sve su to bile krive pretpostavke.

Okolnosti Prvoga svjetskog rata nisu nam omogućile demokratska obećanja svjetskih moćnika. Naprotiv, opće prilike i lažna jugo-politika, kao i pogrješno srljanje poput "gusaka u magli" odveli su nas tamo gdje je bilo mnogo gore nego prije. Nasuprot Austro-Ugarskoj zavladała je Karađorđevića Monarhija. Bio je to, što je odavno poznato, izravan put istočnoj opciji da se preko nove

vlasti i jugo-ideje policijski afirmira i cijelu jugo-državu pretvori u svoju velikosrpsku zajednicu.

Prevareni su Hrvati ubrzo nakon poratnog jugo-povezivanja osjetili tu zbilju i njezino političko i praktično nasilje. Spoznavši tu opasnost i doživjevši njezinu stvarnost, spontano su, kao najjača etnička i politička oporba, sve više napuštali nasilničku jugo-ideologiju.

Kako to velikosrpskoj politici i vlasti nije odgovaralo, planski su se, na javnoj i privatnoj osnovi, pripremala i organizirala različite četničke grupacije i osvetničke horde. U toj je i takvoj ideologiji, uz brojne represivne službe monarhijskog sistema, 1922. formirana, baš na našim splitskim prostorima, Organizacija jugoslavenskih nacionalista, nasilnička ORJUNA.

Pokrenuta od velikosrpskih ideologa i potpomognuta od državnog aparata prihvatila je borbenu ideologiju i četničku funkciju, sve do terora i nasilja. Specifičnost je bila, poglavito u splitsko-dalmatinskim predjelima, da u sebi okuplja što više hrvatskih renegata, koji su se javno odricali duhovnih i društvenih korijena svoga naroda, nacionalne svijesti i tisućljetne povijesti, jezika i kulture. U tom je stilu, kad javno, kad potajno, nasilnički djelovala dvadesetih i tridesetih godina 20. stoljeća. S jedne strane ideološki i zavodnički, s druge teroristički i fašistički, nasilno i batinaški.

U svom su renegatstvu Orjunini ideolozi, publicisti i pisci s našeg područja, povezavši se s karađorđevskom politikom i beogradskim agentima, politički agitirali i pisali, dok su svi zajedno, pojedinačno i organizacijski, smišljeno djelovali služeći vjerno četničkom pokretu, pa i u vrijeme Drugoga svjetskog rata. U tom su stilu, svojim postojanjem i djelovanjem, prihvaćajući metode nasilničkog ponašanja i podržavajući velikosrpski državni teror kraljevske Jugoslavije, bili izravan povod i očiti razlog našeg opravdanog nacionalnog otpora i, kad se stvari objektivno sagledaju, formiranja ustaškog pokreta i njegovih težnja za samostalnom državom.

Sve se to odavno manje-više znalo; povremeno se o tomu i pisalo, ali nije bilo stručnog i znanstvenog rada koji bi u cjelini osvijetlio nastajanje, ideologiju i politiku, rad i ponašanje Orjuna, s različitih povijesnih i političkih aspekata, ideoloških i književnih.

Nedavno objavljena knjiga *Orjuna – ideologija i književnost* u cjelini je posvećena toj problematici. Riječ je o znanstvenoj studiji, zapravo o redigiranoj doktorskoj disertaciji dr. Ivana J. Boškovića, profesora na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Splitu, koju je

prošle, 2006. godine obranio na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, pod naslovom *Orjuna i njezini refleksi na književnost splitskog književnog kruga između dvaju svjetskih ratova*.

Autor je dobro poznat našoj hrvatskoj i splitskoj javnosti kao vrstan analitičar i kritičar, kulturni djelatnik, profesor i pisac koji je sudjelovao i sudjeluje u mnogim povjerenstvima i znanstvenim programima. Objavio je niz značajnih djela prije *Orjune*, mahom književno kritičkog i znanstvenog karaktera, primjerice *Prozna vremena* (1997.), *Iskustvo drugog* ((1999.), *Lica i obrasci* (2001.). Dobitnik je značajnih književnih nagrada: *Julije Benešić* (1998.), *Antun Gustav Matoš* (1999.) i Društva hrvatskih književnika, koje mu je nedavno, 29. travnja 2007., u Splitu na Marulićevim danima dodijelilo nagradu *Judita* za 2006. godinu. *Juditu* je dobio upravo za radnju na koju se osvrćemo, za studiju *Orjuna – ideologija i književnost*, koju je izdala ugledna nakladnička kuća Hrvatska sveučilišna naklada iz Zagreba; urednica je prof. Anita Šikić.

Boškovićeve je studija o Orjuni opširna, pregledna i cjelovita; bogata je uvodnim obradama i analizama povijesnih prilika i dokumenata ranijeg razdoblja te uzajamnim suodnosima tzv. napredne i nacionalističke omladine, prijeratne jugoslavenske i poslijeratne izrazito prosrpske čije je ideje i programe Orjuna prihvatila i slijedila. Pod tim su vidom, u svezi s jugo-idejom i Orjunom, iscrpno obrađena i između sebe višestruko povezana šira razdoblja od početka 20. stoljeća do Drugoga svjetskog rata. Štoviše, kad je riječ o pojedinim publicistima i piscima koji su iz Orjune početkom 1941. stupili u četnike ili nešto poslije u partizane, spomenuta se razdoblja šire, mahom analizom nekih djela, i na ratno i poratno vrijeme. Zapravo, da bi što jasnije i potpunije predstavio povijesnu i političku, odnosno ideološku, književnu i publicističku ulogu različitih tipova jugo-nacionalista, autor je, uz crpljenje podataka iz novinskih, publicističkih i znanstvenih djela, posebnu pozornost posvetio prijeratnim jugo-omladinskim i poslijeratnim Orjuninim glasilima, novinama i časopisima, prije svega onima koji su izlazili u Splitu, gdje je bilo osnovno žarište i stalna Orjunina poveznica sa srbijanskim agentima i Garašaninovim planovima.

Glede osnovnih analiza i sadržaja ove opsežne studije, u središtu su dva međusobno povezana aspekta istog ideologema: s jedne strane povijesni, politički i idejni, zapravo Orjunin nastanak, ideologija i ratoborno djelovanje, s druge publicistička i literarna produkcija, u biti knjiška propaganda istaknutih Orjunin

djelatnika sa šireg splitsko-dalmatinskog područja koji su u svojim radovima pretendirali i na književnu reputaciju.

Iako se radi o povijesno kompleksnim vremenima i složenim društveno-političkim tenzijama, golemu materijalu, publicističkom i povijesno literarnom, odnosno čudnu prijanjanju naših ljudi uz velikosrpsku politiku i zaborav na svoju povijest i tradiciju, nacionalni ponos, jezik i kulturu, autor je uspio svestrano istražiti i višestruko raščlaniti to raznoliko golemo gradivo u tri strukturalno temeljna poglavlja: uvodni (str. 5.-70.), političko orjunaški (71.-141.) te literarno analitički i kritički (145.-453.), sa zaključkom rada, rabljenom literaturom, kazalom imena, kratkom bilješkom o autoru i općim kazalom (454.-500.).

U svakom se od tih poglavlja i priloga redaju pregledi pretraživanja i analiziranja, brojne male radnje i studije o pojedinim aspektima glavnih tema i raščlanjene studije. Autor se pri tomu strogo drži svog planskog istraživanja i znanstvenih principa. Zanimaju ga stvarnosti i podatci; svemu prilazi bez emotivnih predrasuda, stručno i kritički. U toj metodi i znanstvenoj nakani istražuje i utvrđuje. Prikuplja i izlaže važne podatke, temeljne ideje i stvarno stanje. S jedne strane otkriva povijesnu stvarnost, s druge publicističke i literarne pokušaje. Sustavno ih prati, raščlanjuje i povezuje. U takvu koncipiranje cjelokupnog djela, autor također, u skladu s prikupljenim podacima, potkrijepljenim s 873 dokumentarne reference stručnih bilježaka, redovito i u manjim dijelovima i u pojedinim poglavljima, kao i u zaokruženoj cjelini, spontano prilazi i u kratke a jasne sintetičke sudove i zaključke. Na taj način uspješno sabire pojedine odnose i tematski osvjetljuje cjelinu. Zapravo, sami logično izloženi podatci, navodi samih orjunaša, eklatantno govore o ideologiji, radu, duhu i angažmanu cijele renegatsko-terorističke organizacije.

Uz tu povijesno-političku stvarnost i ulogu Orjune, posebna je pozornost u ovoj radnji posvećena publicističkom djelovanju i književnom vrjednovanju nekolicine istaknutih predvodnika koji su se okušali i na književnom polju. Istini za volju, to su manje značajni književnici, ali, uz angažiranu ideološku tendenciju, ponegdje imaju i stanovitih, dakako malih i osrednjih književnih vrijednosti. Uz brojne publiciste, koji su važniji za političko-povijesne podatke nego za književnost, auktor cjelovito, sustavno i kritički pristupa sedmorici značajnijih Orjuninih auktora. Nabrojiti ćemo ih: Niko Bartulović, Đuro Vilović, Mirko Korolija, Čiro Čičin Šain, Sibe Miličić, Ivo Lahman, Branko Stanojević.

S obzirom da se olako prelazi preko većine ovih pisaca, da se neki od njih u stručnim prikazima hrvatske književne povijesti uopće ne spominju, autor je s pravom najveći dio knjige posvetio stručnim obradama, kritičkim prosudbama i literarnim vrijednovanjima njihovih djela. Auktorovi su postupci sustavni i kritični. U opširnim se analizama susrećemo sa sadržajnim temama i literarnim ocjenama. U toj su znanstvenoj procjeni autorovi zaključci veoma pregledni i jasni. Sve su to mali pokrajinski pisci i pjesnici, ideološki obojeni, bez veće književne vrijednosti. Zapravo, samo dvojica od spomenutih: Đuro Vilović, svećenik apostata i četnički suradnik Draže Mihajlovića, i Sibe Miličić imaju stanovitih književnih vrijednosti. Hrvatska ih se literarna historiografija, zaključuje Bošković, ne bi smjela olako odreći.

Konačno, umjetnički izričaj, jasnoća rečenica, spontanost izlaganja i čvrstoća stručnih zaključaka daju ovoj studiji važne odlike. Stil, struktura, jezik te složene podjele i podpodjele njezina raznolikog gradiva bitno su određeni stručnim pristupom i postupkom; velika im je prednost što su ne samo znanstveno nego i književno tkani. S jedne su strane logično koncipirani, pregledni i jasni, s druge plastični i društveno aktualni, dapače povijesno zanimljivi i misaono asocijativni. Zahvaljujući tomu, cijela se knjiga, uza svu svoju stručnost i kritičnost, lagano čita kao zanimljiva povijesno-literarna ili, bolje, pripovjedna literatura.

Djelo je, zaključit ćemo, u svom temeljnom studijskom opsegu: povijesno-političkom i literarno-kritičkom, znanstvenom i strukturalnom, štoviše, stilskom i praktičnom ispunilo svoju ulogu; cjelovito je istražilo i znanstveno izložilo tematiziranu problematiku te tako opravdano zaslužilo spomenutu nagradu.

Drago Šimundža

Ja, buntovnik s razlogom

Marko VUKOV, *Ja buntovnik s razlogom*, Matica hrvatska, Biblioteka Prsten, Slavonski Brod, 1996., 128 stranica.

Posmrtno izdanje zbirke pjesama bačkog svećenika, Hrvata – Bunjevca, *Ja, buntovnik s razlogom*, lijep je prinos bačkih Hrvata hrvatskoj poeziji. Čast mi je što mogu napisati svoj osvrt na tu zbirku pjesama mojega nezaboravnog i dragog prijatelja

sa zagrebačkog Katoličkoga bogoslovnog fakulteta. S Markom sam iskreno prijateljevao čitavo vrijeme našega studija. Tijekom nekoliko godina išli smo na svakodnevnu šetnju i, naravno, razgovarali o svemu i svačemu. Ja Marku o svojoj siromašnoj, krškoj Dalmatinskoj zagori, a on meni o svojoj voljenoj Bačkoj. Govorio mi je da je Bačka bogata žitaricama, pa i vinogradima, ali da je život ratara i seljaka mukotrpan. U tome smo se posvema slagali. No često smo razgovarali i o filozofiji i o teologiji. Nerijetko smo razgovarali i o hrvatskoj književnosti. Obojica smo čitali pjesme Tina Ujevića i A. B. Šimića. Ja sam govorio kako je A. B. Šimić istinski pjesnik hercegovačkih siromaha, kojima su slični i onodobni naši dalmatinski siromasi.

Ja sam već tada bio počeo pisati pokoju pjesmu. Osobito je bila poznata moja pjesma posvećena djeci ubijenog američkog predsjednika J. F. Kenedyja, sinu Johnu i kćerkici Karolini. Tu sam pjesmu poslao njegovoj udovici Jacquelinei. I njezin odgovor meni bila je u Bogosloviji mala senzacija. Poslala mi je jednu fotografiju pok. Predsjednika, i drugu, na kojoj su bili svi oni, na pragu jedne kapelice.

Marko mi nikada nije rekao da piše pjesme. Možda ih tada i nije pisao.

S Markom sam na završnoj godini bogoslovije stanovao zajedno na tzv. mansardi – u potkrovlju, i to baš u sobi broj 13. U toj sobi, koliko mi je poznato, nitko od bogoslova nije htio stanovati. Mislim da je pokoji bio i praznovjeran. Ali Marko i ja najmanje.

Ova Markova zbirka pjesama, istina, nosi naslov prema naslovu jedne njegove pjesme: “Ja, buntovnik s razlogom”. Ali ja držim da se za njega ni u kojem slučaju ne bi moglo reći da je bio buntovnik. Naprotiv, bio je ljubazan prema svakome, skroman i vrijedan student.

Ja bih radije ovu zbirku naslovio: “JA, čovjekoljubitelj i Bogoljubitelj s razlogom”!

To je sasvim očito i po tome što je znatan broj pjesama posvetio pojedinim osobama. Ponajprije navedimo pjesmu *Isusov apostol Matija*.

Naš Marko kao pravi svećenik s velikim respektom i poštovanjem ocrtava lik svojega biskupa, iznoseći njegove svijetle trenutke života, kao i one protivne:

*Pozvan željom srca
da bi u raspjevanjima Kani
ili na rasplakanjima Jordana
(Tko će znati početke Božje i ljudske)*

*primio je stvarnost svojih čežnja
Njega samoga
I kao vlast i kao dobitak
U sili revnosti i daru služenja
rasplakanog i potresenog
Napuštenog u tjeskobi i u zagrljaju izdanog.
Upijao je njegovu ozbiljnost
Dok su mu pjevali Hosana.
Išao sa svjetlom popljuvanog lica,
Pratio ga zbunjen i zamišljen
Žalostan, ali i utješén
Isusovim likom ispunjen
Pozvan na službu svjedoka
Postao je pobjeda Božja.*

Isto tako i u pjesmi *Vinogradar*, posvećenoj biskupu Matiši Zvekanoviću, Marko ocrtava lik svojega biskupa. Ističe njegovu apostolsku revnost:

*Tvrdoćom ogrnuti trsovi
kreću nježnošću za veseljem
u ustima im obećanja i snovi
za duboke čovjekove želje.
Kao da ih ponovo sadi
Obnovljenom snagom mladosti
Vinogradar ih očima gladi,
Tražeći znakove plodnosti...
Nestalo je straha od tuče,
I magle dušu mu više ne guše,
Predanost životu poslu ga vuče,
Bilo gornjak ili donjak puše.
Za radost ljudi vino je dano
Da Život bude na gozbi Riječi,
Otajstvo rada Otajstvu predano,
Klonula srca snagom da liječi.*

Osim što Marko u ovoj pjesmi ocrtava lik biskupa Zvekanovića, valja reći da ovdje ima i vrlo uspjele pjesnikove rime.

Isto tako, Markovo svećeničko poštovanje prema svome biskupu lijepo je izraženo u pjesmi *Dobro nam došao*.

On tu moli svoga biskupa, kojemu najprije izražava dobrodošlicu, da vlašću koju je od Isusa primio blagoslovi i učini od ovoga doma hram Sina Čovječjega:

...i prvi nas sa stola Božjega nahrani kruhom vječnog života.

To je bilo za posvetu kapele u Rumenki.

Markovo čovjekoljublje vrlo je razvidno iz njegovih pjesama posvećenih časnim sestrama: sestri Ivani Pavlić, sestri Marijeti Gobec, na dan njenog redovničkog oblačenja.

Markovo čovjekoljublje izraženo je u pjesmama *Prijatelju, Nekome, Marijin rođendan, Prijatelju, prigodom vjenčanja, Tude rane* ličit. Osobita je njegova pjesma *Hercegovino*. U njoj on na doista lijep i iskren način izražava svoju ljubav prema zemlji svojih pređa:

*Dolazim ti
ranjen tvojom ranom
i pritješnjen tvojom tjeskobom
da se prisjetimo radosti
kad nam je uzeto srce kameno
a darovano od mesa.
Rodila si sinove dovoljno smione
Da te ponesu na puteve slobode
I dovoljno hrabre da te brane.
A sada si kuća podijeljena
Ognjište zadimljeno.
Izbaci kamen smutnje iz svojih grudi
Otvori se suježini Vječne Riječi
I zapjevaj pjesmu prve Radosti
Da se utješe tvoji sinovi.*

U ovoj Markovoj zbirci, lijep broj pjesama je posvećen prirodi: *Proljeće, Maslina, Zakašnjele ruže, Pjesma proljeća se približava*. Osobito je lijepa pjesma *Družijance 1981*. Tu naš Marko na vrlo dojmljiv način, u samo dvije kitice opisuje taj vrlo lijep običaj naših Bačkih Hrvata Bunjevaca:

*Družijanci dan je ovo
u rukama žito novo
s ljubavlju je pokošeno
i prid oltar donešeno.
Sijača je u njem nada
Da plodovi teškog rada
Neće propast u tišini
Već da cvast će u Istini.*

Naš Marko svoje veliko poštovanje prema uzorima vjere izražava u pjesmi *Poštujući poštovanja vrijedne*: Mariju Presvetog Petković, Blaška Rajića, Gerarda Tomu Stantića.

*U beskraju morske pučine i u širini panonske
nizine Hrvat je bolno ponesen skladnog čovjeka
likom i još bolnije omeđen vlastitim vidikom.*

*Željan prijateljstva kasno prepozna
i tako, umjesto gozbe, gorčine jarma kuša,
prigovore umjesto zdravice sluša...
...kada se za plijenom hita, i mjesto štita
da podmeće prsa i još se glupavo čudi
zašto ga vladar, k'o bezvrijednog kudi.
Tako se vidik mijenja, al'ne biva širi
a pučina i nizina jednako zovu
da se potone, svejedno, da li u blatu ili u moru...*

*kad prepozna
pučinu tuge, neizmjerne širine
u očima vlastite djece, pogleda uprta
ne u daljine već u njegove grudi izranjene...
... a ruke kad se na pozdrav dotakoše grudi
na njima rana zablista, k'o Betlehemska špilja
Gorčina jarma, što kosti u bezbedan mu vukla
k'o slast života prostruji do ruku
da miluju i grade, svejedno da li u Blatu, u duši
ili Subotici.*

Naš Marko ne krije ni svoje časove sumnje i samoće, ali on ipak čini ono što je bolje:

*Od sad ću pripremiti hlad
Kad sva srca žele toplotu
I nuditi zaklon od vjetra,
Koji otkriva ljepotu.*

U pjesmi *Na tekijama*, Marko iznosi svoju ljubav prema Majci:

*Znam da majčinska ljubav nije zarobljena zidom
i da me Tvoje oči vide dok sanjarim i radim
ali također znam
da moja majka ima svoj dan...
... Dolazim ti doduše prašan
jer mnogi su kraj mene žurno prošli.
Sa svakim sam htio izmijeniti pozdrav
i sada besplodni napor
dahće u meni
kao ovaj ljetni dan.*

Ne treba ni reći koliko je lijepa Markova pjesma *Ratari*:

*Dok se rukujemo
gledam vam u opaljeno lice
prijatelji sunca
i osjećam trzaje pluga
prenesene u tvrda ramena
za temelj društva.
Prsa su vam bez medalja
kao stijenje što diše strpljenjem
dok se razvijaju
i kidaju
barjaci
a sve je više barjaka
i sve više štetočina
na poljima vaše skrbi.*

Markova pjesma *Glasovi se razbijaju u vrletima*, iskrena je ispovijed onoga koji dolazi pred Gospodina siromašan i pun rana, koje je sam sebi zadao:

*...opterećen sam naporom da ih zaboravim
Ali one i dalje bole.
...Tvoja riječ je otvorila izvor iz kojeg su potekle
i jedino ih ona može zbrisati.*

Moglo bi se još toga reći o drugim Markovim pjesmama, ali kao zaključak navest ćemo Markove riječi:

*Samo želim da me dobra
Ruka Očeva pomiluje do dana svijesti
i da umjesto teških snova
u meni budu dobra djela.*

Dragi Marko, počivaj u miru Božjem, i moli se za nas, koji još živimo na zemlji!

Marijan Ivan Čagalj